

SVI NAŠI SUSJEDI SU NAŠI NEPRIJATELJI

Ljiljana Dufgran-Boričić

This is a limited attempt to shed light on the dilemmas of today. One short and optional history lesson. Because when you look at others, you can't help but look at yourself.

Trying to put together two worlds so different, and in fact quite similar at times, makes me both restless and thrilled with the challenge itself.

Crna Gora i Švedska, dvije male zemlje na marginama Evrope. Šta im je zajedničko, sem mene same? U mojem svijetu samo to. I pošto nijesam istoričar već samo svjedok, sasvim neobavezni posmatrač tih svjetova, dopuštam sebi da za ovu priliku biram i probiram. Ono što bi rekli, trešnju sa vrha torte od šlaga.

Od samog dolaska iz Crne Gore u Švedsku, prije četrdeset godina, živim paralelni život u isto tako paralelnim svjetovima.

Nikada nijesam napustila ni jedan ni drugi.

Kad sam u Crnoj Gori svi odmah vide moju švedsku stranu, a u Švedskoj šljašti moja crnogorska priroda. Ja, vjerovatno, ne vidim ni jednu ni drugu stranu kao različitost. Pokušavam da premostim razlike na koje drugi ponekad ukazuju, da zakrpih rupe, da pomirim nezadovoljstva, da oplemenim i jednu i drugu stranu onim najljepšim iskustvima, znanjima, pričama i osjećanjima.

Švedska, iako članica EU, i dan-danas osjeća Evropu kao malo stranu i udaljenu. Crna Gora, u centru evropske kulture, hiljadama godina u blizini Grčke i Italije, na hiljadama godina prometnom putu za Bliski i Daleki istok od Venecije i sjevernije od Venecije do Turske, Persije, Kine... Crna Gora je najprirodniji dio današnje Evrope i njene zajednice. A ipak je još uvijek prinuđena da bude izvan nje.

Ova pandemija, izazvana korona virusom, otkrila je svijetu i svakom društvu ponaosob neke zanemarene greške i nedostatke u organizaciji društva. Otkrila je i osvijetlila razlike između zemalja, njihovu pripremljenost za dublje krize, njihove različite strategije, njihove probleme i njihova različita rukovodstva i način uprave.

Izašlo je na vidjelo da se Švedska u samom početku izdvojila od drugih. Od cijelog svijeta. Potpuno drugačije organizovana nego svi ostali, uključujući i najbliže komšije.

To je zainteresovalo svjetsku javnost i mnogi su pokušali da to razumiju i da to objasne. Ponekad se čuo tu i tamo glas, čak i od Svjetske zdravstvene organizacije, da je „švedski model“ dobar, a ubrzo zatim da ipak nije itd. Sve to same Šveđane nije nimalo remetilo. Oni smatraju da se ništa ne može upoređivati, ni statistike, ni cifre, ni metode. Njihovo glavno geslo je – izdržati, sačuvati prisebnost, držati se preporuka Zavoda za zaštitu narodnog zdravlja, ne opteretiti bolnice i zdravstveno osoblje, ponašati se odgovorno zbog sebe i drugih. Držati distancu od dva metra i prati ruke. I sve to se daje javnosti samo u vidu preporuka, nikada naređenja.

Pojedinac, zakon i sloboda

Ustavom je određen okvir švedske strategije. To konstatuju u nekoliko tekstova trojica univerzitetskih profesora već početkom rasta pandemije ukazujući na osnovne razlike između

Švedske i njenih susjeda kao i drugih zemalja. To su Lars Jonung, profesor ekonomije, Joakim Nergelius, profesor prava, kao i Olof Peterson, političke nauke.

Potrudila sam se da sažmem dio te javne rasprave:

Švedska strategija temelji se na povjerenju i uvjerenju da vlasti, organizacije, kompanije i pojedinci čine sve da pomognu.

Kroz Zakon o kontroli infekcija pojedinci su dobili veliku odgovornost. Filozofija švedskog Zakona o zaraznim bolestima svjedoči o nečemu historijski jedinstvenom. Zemlja ima vladu koja vjeruje svojim građanima.

Novi Zakon o kontroli infekcija iz 2004. godine značio je promjenu perspektive. Svakako ostaje mogućnost ograničavanja širenja zaraze putem prisilnih mjera. Ali ovdje je pojedincu data velika odgovornost za kontrolu infekcije.

Švedska strategija za rješavanje pandemije korone postala je središnja tema rasprave, kako unutar, tako i izvan granica zemlje. Iako su mnoge druge zemlje uvele stroga ograničenja, Švedska je odlučila da se u većoj mjeri oslanja na dobrovoljno pristajanje ljudi. Vlada tvrdi da nije izabrala put, u smislu da se u nekom trenutku odlučila za opštu strategiju, samo se držala zakona. Niko ne zna kako će se završiti kriza izazvana pandemijom.

Zna li se ko je u pravu? Oni koji tvrde da je Švedska odabrala određenu strategiju? Ili vlada koja tvrdi da je u jednom trenutku samo preduzela niz mjera koje je smatrala prikladnim?

I jedni i drugi su u pravu. Švedska jeste odabrala posebnu strategiju, ali ovaj izbor nije napravljen sada, u vezi s koronskom krizom, već prije skoro dvadeset godina.

U krajnjem, ovdje se radi o tome kako funkcionise demokratija. Demokratija znači i podrazumijeva slobodu. Sloboda znači moć. Moć znači odgovornost. Zakon o zaraznim bolestima daje građanima slobodu i moć, a time i odgovornost. Buduća komisija za analizu pandemije korone moraće takođe da ispita kako su građani izvršili svoj dio zadatka.

Načelo lične odgovornosti pojedinca sadržano je u Zakonu o zaraznim bolestima. Kao i sve zakone, donosi ga parlament (Riksdag), koji je prema ustavu najvažniji predstavnik naroda. Trenutno važeći Zakon o kontroli infekcija stupio je na snagu 2004. Prije toga postojao je zakon o zaštiti od infekcija tradicionalne prirode. Ovo je bilo upućeno državnim i opštinskim vlastima i odlučeno je koje će se mjere sprovesti pod kojim okolnostima.

Promjena perspektive 2004. bila je pažljivo promišljena. U stvari, novi Zakon o kontroli infekcija značio je da je država promijenila pogled na ljude.

Grupa stručnjaka koja je pripremila i donijela prijedlog zakona stavila je veliki i vidan naglasak na etička i načelna stanovišta. Naglašava se da „rad na kontroli infekcije mora biti ukorijenjen u humanističkom pogledu na ljude“. Važni elementi bili su principi jednake vrijednosti svih ljudi, te dostojanstvo i pravo samoopredjeljenja pojedinca.

Naslov u današnjem Zakonu o kontroli infekcija glasi: „Obaveza pojedinca da spriječi širenje zaraze.“ Centralni dio kaže: „Svi će pažnjom i razumnim mjerama predostrožnosti doprinijeti sprečavanju širenja zaraznih bolesti“.

„Svi“ je ključni koncept. Od ovog trenutka, kontrola infekcije u zemlji temelji se na premisi da „svi“ mogu i žele doprinijeti sprečavanju širenja zaraze. To je vlastima dalo proširenu ulogu. Informacije su sada postale presudne. Vlasti moraju, navodi se u zakonu, „osigurati da javnost ima pristup informacijama i savjetima potrebnim da bi se svi mogli zaštititi od infekcije koja može ugroziti život ili zdravlje“.

Upravo sada, u vrijeme pandemije, najbolje vidimo ove principe primijenjene u praksi. Vlasti pokušavaju da daju, koliko dopušta baza podataka, trenutnu i tačnu sliku o toku širenja zaraze. Savjeti dati javnosti koncentrisani su na nekoliko jednostavnih i osnovnih pravila ponašanja: Ako ste bolesni,

ostanite kod kuće. Ako je moguće, radite kod kuće. Zaštitite starije osobe. Operite ruke. Držite se podalje od drugih. Tako je na svima da primjenjuju ova pravila ponašanja po najboljoj procjeni i tako zaustave širenje zaraze „razumnim mjerama predostrožnosti“.

Nekoliko uslova mora biti ispunjeno da bi građanska odgovornost u švedskom modelu djelovala. Vlasti moraju kontinuirano da obavještavaju javnost. Građani moraju biti sposobni i voljni da preuzmu društvenu odgovornost. Istraživanje objašnjava da humanistički pogled na čovjeka znači da je čovjek subjekt, ego koji ima slobodu, odgovornost i ljudsko dostojanstvo. Nikada se ne smije smatrati ili tretirati kao sredstvo. Čovjek je sebi uvijek cilj. Humanistički pogled na čovjeka pretpostavlja da pojedinac može birati između različitih mogućnosti na osnovu svojih etičkih razmatranja.

Ovo povjerenje u pojedinca nalazi se i u Zakonu o socijalnim službama i Zakonu o zdravstvenoj zaštiti, gdje se govori o „samoodređenju i integritetu“. Jedno od osnovnih načela medicinske etike je pravo na samoodređenje, autonomiju.

Sposobnost građana da preuzmu odgovornost za svoje društvo je porasla. Ovaj zaključak postao je jedan od glavnih rezultata istraživanja moći prije trideset godina. Istraživanja o tome kako su Šveđani gledali na mogućnost da utiču na svoju situaciju i svoje društvo pokazala su da je razvoj išao u smjeru povećanja nezavisnosti, prosvijećenosti i kompetentnosti.

Glavno pitanje istraživanja moći bilo je: Kako se želja za socijalnom sigurnošću na osnovu zajedničkih aranžmana može pomiriti sa željom za slobodom izbora samog pojedinca? A u tome je glavno pitanje kako kombinovati slobodne lične izbore sa solidarnošću.

Ako slobodan izbor pojedinaca uzima u obzir društvenu zajednicu, onda postoji prilika da se ostvari efikasna kontrola infekcije zasnovana na ličnoj odgovornosti građana. To u prvi plan

stavlja probleme povezane s logikom kolektivnog djelovanja. Građanska odgovornost švedskog modela temelji se na povjerenju. Drugo, da ljudi vjeruju vlastima i djelimično da ljudi vjeruju jedni drugima.

Ovaj zajednički povjerenički kapital je svježa roba. Povjerenje se može brzo i lako uništiti. No, povjerenje se takođe može ojačati. Ako se ispostavi da drugi ljudi slijede preporuke za kontrolu infekcije, i sami ćete biti skloniji poštovanju pravila ponašanja.

Švedska politika u vezi sa pandemijom privukla je pažnju i stvorila raspravu – i međunarodno i u Švedskoj. Politika je opisana kao neodgovorna, neetična i previše liberalna. Drugi su na Švedsku gledali kao na uzor koji je izbjegao štete i lišavanje slobode društva.

Zašto je švedski odnos prema pandemiji tako izuzetan na međunarodnom nivou? Odgovor se prije svega mora potražiti u švedskom ustavu – to jest u obliku vladavine. Postavljanje okvira za tretiranje pandemije pojavljuje se u raspravi ili izjavama vodećih političara i predstavnika administracije.

Zaštita od političara

Tri ključne tačke koje govore o obliku vladavine objašnjavaju politiku u odnosu na pandemiju.

Prvi i centralni odjeljak nalazi se u dva poglavlja koja utvrđuju osnovne slobode i prava. On glasi: „Svako je zaštićen od lišavanja slobode u odnosu na širu javnost. Svim švedskim državljanima takođe se inače garantuje sloboda kretanja unutar zemlje i sloboda napuštanja te zemlje.“

Ovo je glavni razlog zašto vlada nije bila u mogućnosti da koristi takozvano „zaključavanje“ (lockdown), tj. opšte gašenje društva. Švedskim građanima se garantuje puna sloboda kretanja unutar zemlje i preko granica. Ta bi se sloboda mogla ograničiti, ali ustav zabranjuje vanredno stanje u miru. Tip kućnog pritvora

koji se široko koristi u međunarodnim okvirima ne može se stoga koristiti u Švedskoj tokom pandemije. Svakako postoji mogućnost lokalnog zatvaranja kroz Zakon o kontroli infekcija, ali ovaj zakon ne omogućava opšte vanredno stanje za cijelu zemlju.

Drugi dio ustava koji postavlja temelje pandemijske politike tiče se nezavisnosti državnih vlasti, što je zagarantovano u 12 poglavlju Ustava:

„Nijedan organ vlasti, čak ni parlament (Riksdag) ili opštinsko tijelo za donošenje odluka, ne može odlučiti kako će upravni organ u određenom slučaju odlučiti u predmetu koji se odnosi na vršenje vlasti protiv pojedinca ili protiv opštine ili u vezi s primjenom zakona.“

Ovo poglavlje čini državne institucije na vlasti nezavisnim od vlade u vršenju svojih ovlašćenja. Tradicija datira iz oblika vladavine iz 1634. i iz 1720. Ovaj „administrativni dualizam“ vjerovatno je jedini takve vrste na međunarodnom nivou – to jest s vladinim ministarstvima kojima upravljaju ministri i nezavisnim institucijama vlasti koje su tradicionalno podređene generalnim direktorima. Tu nastaje zabrana ministarskog vladanja koja je uobičajena u inostranstvu, a ne samo u susjednim zemljama.

Ustav je, stoga, zajamčio snažnu poziciju švedske institucije za javno zdravstvo. Ovdje je epidemiološko vještačenje – uglavnom državni epidemiolog Anders Tegnell – preuzelo kormilo i oblikovalo švedsku pandemijsku politiku. Vlada formalno nije dužna slijediti politiku institucije na vlasti, ali to je tradicionalno uvijek bio slučaj. Pored toga, medicinska ekspertiza je u nadležnosti institucija za javno zdravstvo, a ne ministarstva, što otežava vladi da se u to miješa.

Treći dio u obliku vladavine koji određuje švedsku pandemijsku politiku odnosi se na samoupravu u opštinama i regijama. Poglavlje 14 definiše njihovu nezavisnost na sljedeći način: „Opštine se bave lokalnim i regionalnim poslovima od opšteg interesa na osnovu opštinske samouprave“.

Stoga, 290 švedskih opština i 21 regija mogu samostalno oblikovati politiku na lokalnom nivou. I ovdje se tradicija vraća u istoriju, barem do 1862. Ustav tako daje Švedskoj decentralizovanu odgovornost za pandemiju, za razliku od vanjskog svijeta u kojem nacionalna vlada obično ima veću moć u odnosu na lokalne političke jedinice.

Ukratko, ustav je utvrdio švedsku pandemijsku politiku navodeći opseg djelovanja vlade, vlasti institucija i opština. To objašnjava zašto nije došlo do opšteg zatvaranja, zašto je švedska institucija za javno zdravstvo upravljala i upravlja politikom oko pandemije i zašto su opštine i regije odgovorne za različite zadatke u odsustvu nacionalne strategije.

Čudno je da je uloga ustava toliko ublažena u opštoj raspravi. Umjesto toga, pokrenuta su razna druga više ili manje anegdotska objašnjenja, poput one da su Šveđani „oštećeni mirom“, da su „moderni“, da žele biti „nezavisni“ i tako dalje. Ali nijedno ozbiljno objašnjenje ne može zanemariti ulogu ustava.

Sada će švedsku strategiju ispitati takozvana Koronska komisija koju je vlada nedavno imenovala. Zadatak je „procijeniti mjere vlade, upravnih vlasti, regija i opština kako bi se ograničilo širenje virusa koji uzrokuje bolest Covid-19 i efekti širenja.“ Vjerujemo da ovaj mandat zahtijeva da Komisija analizira ulogu Ustava i zatim odgovori na dva ključna pitanja.

Prvo, da li je vlada poštovala ustav. Postoje primjeri koji pokazuju da su ministri prekoračili svoja ovlaštenja. Ministarka spoljnjih poslova je izjavila da ne preporučuje odlazak u inostranstvo kao da ima moć da spriječi građanima ustavno pravo na slobodno putovanje. Nijedan ministar ne može spriječiti nijednog Šveđanina da napusti zemlju i slobodno se u nju vrati.

Slično tome, predsjednik vlade je izjavio sredinom maja 2020. da se „putovanja koja odgovaraju jednom do dva sata vožnje automobilom od kuće mogu obavljati pod određenim uslovima.“ On je u suštini govorio o zabrani putovanja koja je u suprotnosti s ustavom. Kao premijer, morao je proglasiti da

švedski građani imaju slobodu da putuju u svojoj zemlji koliko god žele sve dok god nije uveden zakon koji ometa slobodu kretanja. Nekoliko sedmica kasnije u Švedskoj je bilo ponovo dozvoljeno „slobodno putovanje“.

Drugo pitanje koje Komisija mora razmotriti je da li bi trebalo mijenjati ustav. Pitanje jeste teško, ali se teško može izbjeći. Između ostalog i zato što se veliki dio kritike odnosio na nedostatak koordinacije i nejasnu podjelu odgovornosti između različitih donositelja odluka u javnom sektoru. Činjenica je da ništa ne smije spriječiti Koronsku komisiju da ispita ustavne aspekte pokrenute pandemijom.

Svakako se može naglasiti da je ovakav ustav pružio dobru zaštitu od političara koji žele preduzeti mjere koristeći i destruktivne mjere. Zatvaranje društva u cjelini, kao u Italiji, Belgiji, Francuskoj i Velikoj Britaniji, izuzetno je skupa strategija za ekonomiju. Najviše pogađa osobe sa niskim primanjima, žene i djecu. Pored toga, iz demokratske perspektive krajnje je sumnjivo zaključati birače u kućni pritvor. Blagodeti takve prisilne politike u obliku nižeg mortaliteta u pandemiji ne čine se uvjerljivim.

Treba naglasiti da dobrovoljnost i decentralizacija koju švedski ustav nudi tokom pandemije govore mnogo. Naravno, ne može se isključiti da se pandemijska politika može poboljšati u okviru predviđenom Ustavom. Ali treba biti oprezan i upozoriti na povećanu koncentraciju moći i ishitrene promjene zakona.

Znaš li sa koliko malo razuma se vlada svijetom?

Ovo su riječi oca upućene sinu pred odlazak u Vestfaliju 1648. godine. Kaže se da je Aksel Oksenšerna, švedski državnik, odgovorio svom sinu Johanu, koji je spremajući se na put za Minster sumnjao u svoju sposobnost da predstavlja Švedsku u Vestfalskim pregovorima za mir: „Zar ne znaš, sine moj, s koliko malo razuma se vlada svijetom?“

Vestfalski mir predstavlja seriju sporazuma, kojima je završen Tridesetogodišnji rat. Potpisan je 24. oktobra 1648. između cara Ferdinanda III, njemačkih kneževa, predstavnika Holandije, Francuske i Švedske. Mnogi istoričari Vestfalski mir smatraju početkom moderne ere. Tim sporazumom stvorena je baza međunarodnog sistema suverenih država.

To su bile prave političke i pravne inovacije toga vremena.

Sporazum je definisao principe suvereniteta i jednakosti država, da bi se uspostavio trajni mir i prijateljstvo među državama, sa uzajamno prihvatljivim sistemom međunarodnog prava, baziranog na međunarodno vezujućim ugovorima. Po prvi put je uspostavljen sistem koji je poštovao ljudska prava i bio je baziran na međunarodnom pravu, umjesto na gruboj sili i pravu jačeg da određuje odnose među državama. Bio je prisutan i princip da pobjednik treba da napravi ustupke i da sarađuje sa ciljem da se postigne trajni mir. Ukratko, ključno za Vestfalski mir je suverenitet nacija.

Aksel Oksenšerna (1583–1654), švedski grof i državnik, član Državnog savjeta postao je 1609. godine, za kancelara je imenovan 1612. godine, a regent je postao 1632. godine.

U proljeće 1612. godine, ubrzo nakon imenovanja za kancelara, napisao je: Svi naši susjedi su naši neprijatelji.

Opisujući švedsku spoljopolitičku situaciju 1612. godine, nekoliko meseci nakon stupanja Gustava II Adolfa na presto, u pismu Aksela Oksenšerne između ostalog stoji:

„Prvo, opšte je poznato da su nam svi susjedi neprijatelji - Poljaci, Rusi i Danci, tako da ni jedno mjesto u Švedskoj ne može reći da je sigurno od neprijatelja. A što znači da mi, iskreno rečeno, nikog nemamo kome bi se u potpunosti moglo vjerovati. ... S druge strane, nemamo prijatelja koji našu nevolje uzimaju k srcu, a gdje bi moglo biti i onih koji za nas nisu bili nepodobni, međutim, od njih se ne može očekivati pomoć ili spas.“

On se smatra osnivačem švedskog državnog aparata. Formirao je prvu državnu instituciju u Švedskoj i napisao uputstva za njen rad, uputstva u kojima se prvi put može pročitati da bi vladin službenik trebalo da djeluje i da uvijek ima najbolje interese kraljevine na umu, a takođe i da nastoji da olakša rad ostalim vladinim službenicima.

Zemlju je podijelio na srezove jednake veličine sa utvrđenim granicama i svaki sa svojim guvernerom. Granice regija postavljene u vrijeme Oksenšerne uglavnom još uvijek važe.

Tvorac je nekoliko predloga zakona, uglavnom u trgovini i industriji. Izvršio je niz misija u ime kralja Gustava II Adolfa. Bio je najbliži čovjek Gustava II. Adolfa vrlo dugo.

Nakon bitke kod Breitenfelda, počeo je pomagati kralju u tekućem Tridesetogodišnjem ratu. Budući da se Gustav II Adolf borio u Frankoniji i Bavarskoj, što je značilo da je Oksenšerna imao kontrolu nad svim njemačkim generalima i prinčevima koji su bili u švedskoj službi. Iako nikada nije lično vodio bitku, imao je veliku stratešku odgovornost. Nakon kraljeve smrti 1632. godine, u praksi je postao regent zemlje, pošto je kraljica Kristina bila maloljetna. Dao je protestantima novu nadu i reorganizovao vladu u Švedskoj. Oksenšerna je takođe imao potpunu kontrolu nad teritorijama koje je Švedska osvojila u ratu.

Svojim načinom života stekao je veliko poštovanje švedskih protivnika, između ostalog, na kongres u Frankfurtu u martu 1634. godine došao je u kočijama koje je vuklo šest konja, a njemački prinčevi su ga slijedili pješice. Uspio je uključiti Francusku u rat, na strani protestanata, 1636. godine, takođe će nagovoriti vijeće da objavi rat vojno slaboj Danskoj 1643. godine.

Na posljednje godine Oksenšerne uticala je ljubomora kraljice Kristine, čijoj se abdikaciji protivio, a pošto je novi kralj Karl X Gustav pokazao veliko poštovanje prema njemu, promijenio je mišljenje. Aksel Oksenšerna je umro 1654. godine, dva mjeseca nakon što je Kristina abdicirala.

U čuvenom pismu Oksenšerni 1630. godine, kralj piše: „Bilo bi poželjno da ima više ljudi koji su stvar rješavali s istom skromnošću, vjernošću i zdravim razumom; nesumnjivo bi bilo da bi služba kraljevstva, a time i dobrobit svih, tada je bila sigurnija.“

To što danas imamo u Švedskoj utemeljeno je već tada i čvrsto stoji. Nezavisnost državnih institucija, državna uprava i društveno uređenje. Društveni ugovor koji važi za sve i koji omogućava taj put koji svijetu izgleda u najmanju ruku neobičan.